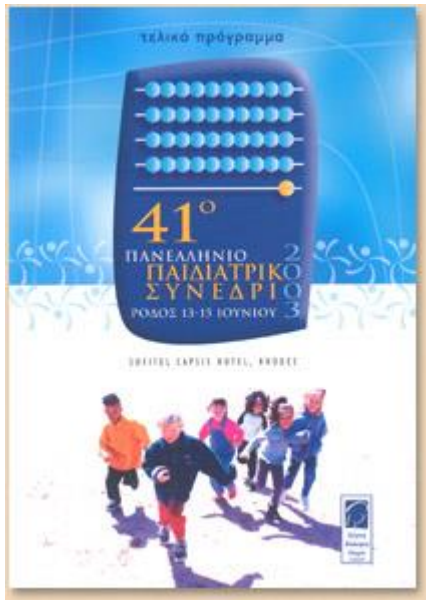


"Η βοτανοθεραπεία στους αρχαίους Έλληνες ιατρούς"

41ο Πανελλήνιο Παιδιατρικό Συνέδριο
Ρόδος 13-15 Ιουνίου 2003
Εισήγηση, Σάββατο 14 Ιουνίου 2003



Στα έργα των αρχαίων Ελλήνων ιατρών, στα οποία αρχίζει να εμφανίζεται η επιστημονική ιατρική, καταγράφεται ένας μεγάλος αριθμός φαρμάκων από το φυσικό περιβάλλον ιδιαίτερα από τα φυτά, τα βότανα. Δάσκαλος της βοτανοθεραπείας θεωρείται ο

κένταυρος Χείρων, που ζούσε στο Πήλιο, με τα πολυάριθμα φυτά και βότανα. Από αυτόν διδάχθηκε ο ευρετής της Ιατρικής Ασκληπιός και στη συνέχεια οι γιοί του Μαχάων και Ποδαλείριος, οι οποίοι συμμετείχαν στον Τρωικό πόλεμο. Στην εικόνα ο Απόλλων, ο Χείρων και ο Ασκληπιός σε παράσταση του 1ου αι. μ. Χ. Στα ομηρικά έπη συναντούμαι αναφορές χρησιμοποίησης βοτάνων για θεραπευτικούς σκοπούς ή για δηλητηριάσεις, χωρίς όμως πολλές φορές να αναφέρεται ένα συγκεκριμένο βότανο ή να περιγράφεται με λεπτομέρεια. Όταν ο Μενέλαος τραυματίστηκε στον Τρωικό πόλεμο τον εξέτασε ο ιατρός Μαχάων, «άνδρας ίσος με τους θεούς «ισόθεος», προσπάθησε το βέλος να τραβήξει... κι' αφού εξέτασε την πληγή, εκεί που μέσα έφτασε το βέλος το φαρμακερό, το αίμα βύζαξε, δίχως χρονοτριβή και με πείρα πασάλισε «ήπια φάρμακα» φάρμακα μαλακτικά, που κάποτε τα χάρισε στον πατέρα του, τον Ασκληπιό, ο Χείρων», (Ιλ. Δ 212-218).



Για τον ιατρό Μαχάωνα σε άλλο χωρίο της Ιλιάδος, ο Ομηρος με έμφαση τονίζει: «Ιητρός γαρ ανήρ πολλών αντάξιος άλλων», (Ιλ. Α 514), χαρακτηρισμός που διαχρονικά τιμά τους γιατρούς για την υψηλή τους προσφορά. Σε άλλο επίσης σημείο της Ιλιάδος ο τραυματισμένος από τη μάχη Ευρύπυλος απευθύνεται στον φίλο του Πάτροκλο παρακαλώντας τον: «σώσε με τώρα ..και με μια νυστεριά βγάλε μου από το μηρό το βέλος. Και ξέπλυνε με χλιαρό νερό το μαύρο αίμα από την πληγή, κι απάνω πασάλισε την με πραϋντικά φάρμακα για να γιάνη, που , καθώς λένε, τάμαθες από τον Αχιλλέα, που κι' αυτόν τον είχε δασκαλέψει ο Χείρων, ο πιο ήμερος από όλους τους Κενταύρους», (Ιλ. Α 828-832). Απόδοση στην νεοελληνική: Και ο Πάτροκλος έβαλε από πάνω με τα χέρια τριβοντάς την με ρίζα πικρή που παύει τους πόνους. Έτσι ξεράθηκε η πληγή και σταμάτησε το αίμα», (Ιλ. Α 844-848).



Ενας από του παλιούς θεούς- ιατρούς, όπως μας διηγείται ο Ομηρος, ήταν ο Παιήων, ο οποίος τον θέο Αρη γιάτρεψε στον Ολυμπο με βότανα παυσίπονα, οδυνήφατα. Το όνομα του Παιήωνα το έδωσαν οι αρχαίοι στο φυτό «παιωνία», το οποίο έχει και αιμοστατικές ιδιότητες. Ο Διοσκουρίδης, (3.140) ονομάζει την «παιωνία» και «γλυκουσίδη, πεντόροβον», που η ρίζα του βοτάνου αυτού δίνεται στις γυναίκες, οι οποίες δεν καθαρίστηκαν από τον τοκετό. Όταν πίνεται με κρασί βοηθά τους πόνους της κοιλιάς, όσους έχουν ίκτερο, νεφρίτιδα, και όσους πονάνε στην ουροδόχο κύστη και οι σπόροι όταν τρώγονται από τα παιδιά θεραπεύουν τη λιθίαση».



Για τα «οδυνήφατα φάρμακα», τα βότανα που σταματούν την οδύνη τον πόνο, γίνεται αναφορά και στον τραυματισμό του θεού Αδη (Ιλ. Ε 401), τον οποίο «γιάτρεψε ο Παιήων πασπαλίζοντας το τραύμα του με τα οδυνήφατα φάρμακα, που σταματούν τους πόνους». Ακόμη στα Ομηρικά έπη μνημονεύονται τα βότανα «νηπενθές»(Οδ. Δ 220-226) το οποίο η Ελένη έλαβε από την Αίγυπτο και το είχε δώσει στον Τηλέμαχο για να λησμονήσει και να μην έχει λύπη για την κατάσταση με τους μνηστήρες στο σπίτι του πατέρα του και το

άλλο βότανο το «μόλυ», για το οποίο ο καθηγητής Πλαϊτάκης σε ανακοίνωσή του υποστήριξε ότι το βότανο αυτό ήταν αντίδοτο στο Στραμμώνιον της Κίρκης με την αντιχολινεργική του δράση, που προκαλεί αμνησία και παραλήρημα.



Στα βιβλία της Ιπποκρατικής Συλλογής αριθμούνται 236 φυτικά φάρμακα, χωρίς όμως να υπάρχει περιγραφή του κάθε βοτάνου. Ίσως διότι υπέθεταν ότι είναι γνωστά τα έργα των ριζοτόμων, που ασχολούνταν με τη συλλογή και περιγραφή των θεραπευτικών φυτών. (Εμμ. Εμμανουήλ, Ιστορία της Φαρμακευτικής, Αθήνα 1948, σελ. 78).

Αναφέρουμε στη συνέχεια μια αδρή φαρμακολογική κατάταξη με μερικές από τις ιπποκρατικές δρόγες:

Ως Ανθελμινθικά χορηγούνταν: άγνος, κεδρέλαιον, κρόμμια, τορδύλιον.

Ως Εμετικά: σκαμωνία, θαψία, μέλας και λευκός ελλέβορος, υσσωπος, ραφανίς, ορίανον.



Ως αποχρεμπτικά: κενταύριον, ύσσωπος, θαψία, ελατήριον, ορίανον, σινάπι, κύμινον, ελελίφασκος, κάππαρις, χαλβάνη, βήχιον, άρον, (Στην εικόνα το βότανο άρον)

Ως διουρητικά: σκόροδον, πράσον, κρόμμιον, πετροσέλινον, γλήχων, αδιαντος, πήγανος, μάραθρον, μελία.



Ως στυπτικά του εντερικού σωλήνος: μήκων (όπιον), (στην εικόνα θεά της μινωικής εποχής με τα αφιόνια στην κεφαλή), σίδιον μύρτα, κράνεα, μέσπιλα, κυδωνέα, καλαμίνθη, λάθυροι, κέγχρος, ανηθον.

Για τις παθήσεις του δέρματος: γλίσχραμα κριθής, άλευρον φακής και λαθύρου, ρίζα καισπέρμα κράμβης, ρίζα ελατηρίου, φλοιοί κρομμύου, πικραμύγδαλα, σπέρματα κνίδης, κλπ.



Επί πυορροούντων δοθειήνων χρησιμοποιούνταν: κηκίδες, φλοιός δρυός και ροδίων, πεντάφυλλον, κισσός, άκανθα, γλυκυσιδη (παιωνία), φύλλα ελαίας, μωρέας, βάτου, ελατήριον, κλπ. (Βλέπουμε απεικόνιση βάτου από τον παλαιότερο κώδικα του Διοσκουρίδη).

Ως ελαφρό καθαρτικό στο «Περί αγμών», 36, και στους «Αφορισμούς» του Ιπποκράτους, (τμήμα τέταρτον 13), συνιστάται η χρήση του ελλέβορου, ενώ παράλληλα (στο Αφορισμό τμήμα πέμπτον 1), τονίζεται ότι ο σπασμός, που θα προέλθει από ελλέβορο είναι προγνωστικό θανάσιμο, επισημαίνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, ότι θα πρέπει κανείς να προσέχει να χορηγεί την αναγκαία ποσότητα στον ασθενή, χωρίς να προκαλεί παρενέργειες.



Στο «Περί Διαιτης Οξέων» 8, (τόμ. Α, σελ. 307) ο Ιπποκράτης συνιστά για καθαρισμό των εντέρων να ενσταλάζουν σε ξερά σύκα επτά σταγόνες από το γαλάκτωμα του Τιθύμαλλου, κοινώς Γαλατσίδα, που βλέπουμε στην εικόνα.

Επίσης ο Ιπποκράτης γνωρίζει την ναρκωτική ενέργεια του μανδραγόρα και στο έργο του «Περί τόπων των κατά άνθρωπον», 39,





σημειώνει: «Στα πρόσωπα που κατέχονται από θλίψη, που πάσχουν από μελαγχολία και θέλουν να αυτοχειρισθούν, να κρεμασθούν, να τους δίνετε το πρωί ποτό από ρίζα μανδραγόρα, σε μικρή δόση ώστε να μην προκαλέση παραλήρημα». Την υπνωτική και αναισθητική ενέργεια του μανδραγόρα επισημαίνει και ο Διοσκουρίδης, (τόμ. Δ. 75), ο οποίος συνιστά συγκεκριμένη δοσολογία για την πρόκληση ληθάργου σε εκείνους που πρόκειται να υποβληθούν σε εγχείρηση ή καυτηρίαση.



Μια πρώτη συστηματική καταγραφή των φυτών έχουμε από τον Θεόφραστο, μαθητή του Αριστοτέλους, στο έργο του «Περί Φυτών Ιστορίας», του οποίου το 9ο βιβλίο είναι αφιερωμένο στα βότανα και τις ιατρικές τους ιδιότητες. Γράφει για τον τρόπο συλλογή των βοτάνων και τον τρόπο εξαγωγής του χυλού εξ αυτών. Η συλλογή και κοπή των ριζών των βοτάνων αποκαλούνταν ριζοτομία, ριζοτόμοι οι απασχολούμενοι με αυτήν και «Ριζοτομικόν», το σχετικό βιβλίο.



Ο Θεόφραστος αναφέρει ότι Θρασύας ο Μαντινεύς έφτιαχνε ένα δηλητήριο με χυμούς κωνείου, μήκωνος και άλλων παρομοίων, το οποίο προκαλούσε ένα εύκολο και ανώδυνο τέλος της ζωής,. Ακόμη γράφει ότι οι κάτοικοι της πόλεως Ιουλίδος της νήσου Κείου (Τζιάς) χρησιμοποιούσαν το κώνιο, το οποίο ως γνωστό σύμφωνα με σχετικό νόμο, το έπιναν οι ηλικιωμένοι οι υπερβαίνοντες το εξηκοστό έτος, δίνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο ανώδυνο τέλος στη ζωή τους.

Αναφέρει ακόμη τα μέρη της Ελλάδος, στα οποία φυτρώνουν πολλά ιατρικά βότανα με πρώτο το Πήλιον στη Θεσσαλία, το Τελεύθριο στην Εύβοια, τον Παρνασσό, τη Αρκαδία και τη Λακωνία. Μάλιστα μας δίνει την πληροφορία ότι οι κάτοικοι της Αρκαδίας κατά την εποχή της Ανοιξεως δεν έπιναν φάρμακα, αλλά μόνο γάλα αγελάδος «γαλακτοποτείν», και τούτο διότι το γάλα περιείχε πολλές ουσίες από τα χόρτα και βότανα, που οι αγελάδες έτρωγαν κατά την άνοιξη.



Ιδιαίτερα για το Δίκταμον της Κρήτης ο Θεόφραστος γράφει ότι χρησιμοποιείται σε πολλές καταστάσεις ακόμη και στη δυστοκία των γυναικών, αλλά είναι σπάνιο διότι, όπως σημειώνει, το αναζητούν και το τρώνε οι αίγες, οι οποίες τρώγοντας τον δίκταμο αποβάλλουν τα βέλη που έχουν δεχθεί, άποψη την οποία μνημονεύει ο Αριστοτέλης και ο Γαληνός, ενώ η εικόνα είναι από περιηγητικό κείμενο του 1703.

Ο ονομαστότερος φαρμακολόγος της αρχαιότητας είναι ο Διοσκουρίδης, που έζησε κατά τον 1ο μ. Χ. αιώνα και του οποίου το κλασικό του έργο «Περί ύλης Ιατρικής», δηλ. περί των χρησιμοποιουμένων φαρμάκων, έχει διασωθεί σε μερικούς κώδικες, με αρχαιότερο τον κώδικα του 512 μ. Χ., ο επονομασθείς κώδικας της Ανικίας, από την αρχόντισσα της Κωνσταντινουπόλεως, η οποία παρήγγειλε στον αντιγραφέα το έργο του Διοσκουρίδη, και σήμερα ο κώδικας αυτός εναπόκειται τη Βιβλιοθήκη της Βιέννης.



Σε ένα άλλο κώδικα του Διοσκουρίδη του 12ου αι. που βρίσκεται σε Βιβλιοθήκη της Μεγίστης Λαύρας του Αγίου Όρους βλέπουμε εκτός από τα φυτά να έχουν προστεθεί και ανθρώπινες φιγούρες. Στον παλαιότερο κώδικα του Διοσκουρίδη, του 512 απεικονίζονται 383 φυτά και έχουν προστεθεί και μερικές ενδιαφέρουσες παραστάσεις.



Στην πρώτη εικόνα η θεά των ανακαλύψεων Εύρεσις, παραδίνει στον Διοσκορίδη τη θαυματουργική ρίζα του μανδραγόρα, που έχει ανθρώπινη μορφή. Παρατηρούμε ότι απεικονίζεται και ένας σκύλος, που χρησιμοποιούνταν σύμφωνα με σχετική πρόληψη για να ξεριζώνει τον μανδραγόρα, διότι αν τον ξερίζωνε άνθρωπος, θα κουφαινόταν από τις φωνές του φυτού!!!



Σε άλλη πάλι παράσταση βλέπουμε τον Κρατεύα να ζωγραφίζει τον μανδραγόρα.



Και στην επόμενη απεικονίζεται στο μέσον ο κένταυρος Χείρων, δάσκαλος του Ασκληπιού ενώ σε μία άλλη μικρογραφία παριστάνεται στο κέντρο ο Γαληνός περιστοιχιζόμενος από τους ιατρούς Διοσκουρίδη, Νικάνδρο, Ρούφο, Ανδρέα, Απολλώνιο και Κρατεύα.

Περισσότερα από 500 φυτά με τη δράση τους στις διάφορες ασθένειες του ανθρωπίνου σώματος είχε μελετήσει ο Διοσκουρίδης, ο οποίος τα κατέταξε σύμφωνα με τις θεραπευτικές τους ιδιότητες και οι αρρώστιες που ξεχωρίζει στο έργο του ξεπερνούν τις 50, αρχίζοντας από τον πονοκέφαλο και καταλήγοντας στον ίκτερο, τις παθήσεις του σπληνός, του νεφρού και τα έλκη του στομάχου.. (Ελμουτ Μπάουμαν, Η ελληνική χλωρίδα στο μύθο, στην τέχνη και στη λογοτεχνία, απόδοση στην ελληνική Πέτρου Μπρούσαλη, Β' έκδοση Ελληνικής Εταιρίας Προστασίας της Φύσεως, Αθήνα 1993, σελ. 93).



Σημειώνουμε ότι πολλά από τα φυτά που ο Διοσκουρίδης αναγράφει στο Περί ύλης Ιατρικής, ο Άγγλος ιατρός και καθηγητής της Βοτανικής Σιπθορπ (Johannes Sibthorp, Flora Graeca, London 1806), που περιόδευσε την Ελλάδα το 1786, προσπάθησε και τα κατέγραψε με παράλληλο σχεδιασμό τους σε δέκα ογκώδεις τόμους με τίτλο Flora Graeca, που τον τίτλο του πρώτου τόμου του 1806 βλέπουμε στην εικόνα.

Στο περί πτελέας, κοινώς φτελιάς κεφάλαιο ο Διοσκουρίδης μνημονεύει και την αντισηπτική ιδιότητα της μούχλας (1, 84): «Η μούχλα η οποία μαζεύεται στα παλιά ξύλα και τη βάση των κορμών, αν πασπαλιστεί σαν αλεύρι, καθαρίζει και επουλώνει τα έλκη», παρατήρηση που αξιοποιήθηκε μετά από αιώνες με την ανακάλυψη της πενικιλίνης από τον Φλέμιγκ.



Επίσης σχετικά με την ιτιά (Α 104) παρατηρεί ότι «ο καρπός, τα φύλλα, ο φλοιός και ο χυμός έχουν στυπτικές ιδιότητες» που βοηθούν στους πόνους των αυτιών. Και το αφέψημά της, όταν με αυτό γίνονται εξωτερικές πλύσεις, είναι πάρα πολύ καλό για την ποδάγρα». Σημειώνουμε ότι το 1827 απομονώθηκε από την ιτιά η σαλικίνη, η οποία ονομάστηκε έτσι από το λατινικό όνομα της ιτιάς, Salix, και η γνώση της ουσίας αυτής συνετέλεσε στη σύνθεση της ασπιρίνης. Στη Φαρμακολογία του ο καθηγητής Κωστής στα 1855 την σαλικίνη την αποδίδει με το ελληνικό όνομα «ιτεινή».



Οι συχνοί πόλεμοι κατά την αρχαιότητα συντέλεσαν ώστε τα βότανα να έχουν σημαντική θέση στην θεραπευτική των τραυμάτων, όπως για παράδειγμα η «Λυσιμαχία», το φυτό το οποίο ονομάστηκε προς τιμήν του Λυσιμάχου στρατηγού του Μ. Αλεξάνδρου και ο οποίος χρησιμοποίησε το φυτό αυτό ως αιμοστατικό για να γιατρεύει τις πληγές των στρατιωτών του. Περιγράφεται και από τον Διοσκουρίδη (Δ. 3) ο οποίος σημειώνει ότι «είναι κατάλληλο για τα τραύματα και αιμοστατικό», «προς αίματος αναγωγάς και δυσεντερίας», ιδιότητες που επαναλαμβάνει και ο Γαληνός. (τόμ. XI, σελ. 64) στο Περί των απλών φαρμάκων κράσεως και δυνάμεως.

Ακόμη ως αιμοστατικό χρησιμοποιούνταν το βότανο «Αχίλλειον», όπως σημειώνει ο Διοσκουρίδης (Δ 36), το οποίο το έδιναν και σε φλεγμονές και απεικονίζεται σε χειρόγραφο του Διοσκουρίδη.





Ένα πολύ κοινό φυτό που φυτρώνει στους τοίχους και χαλάσματα είναι το ονομαζόμενο από τον Διοσκουρίδη (Δ, 85) Ελξίνη ή παρθένιον, ή περδίκιον (εξ ου και περδικάκι στη νεοελληνική γλώσσα), του οποίου τα φύλλα αν τεθούν ως κατάπλασμα θεραπεύουν το ερυσίπελας, τα κονδυλώματα, τα εγκαύματα και κάθε φλεγμονή και πρήξιμο. Μάλιστα ο Πλίνιος 22.17, γράφει ότι ο Περικλής κατά την ανέγερση ναού στον Παρθενώνα σε έναν εργάτη που κτύπησε και αιμορραγούσε, πήρε το φυτό αυτό και το έθεσε πάνω στην πληγή με αποτέλεσμα το σταμάτημα της αιμορραγίας, γι' αυτό και ονομάστηκε «Παρθένιον», προς τιμή της θεάς Αθηνάς.



Για τις αντιβηχικές, αναλγητικές, στυπτικές και υπνωτικές ιδιότητες του οπίου, που βγαίνει από την μήκωνα την υπνοφόρο (Δ 64) ο Διοσκουρίδης, γράφει ότι « το όπιο... αν ληφθεί σε μικρή ποσότητα έως ενός ροβιού, είναι παυσίπονο, υπνωτικό και πεπτικό, ενώ βοηθά τους βήχες και τα κοιλιακά. Όταν πίνεται όμως σε μεγαλύτερη ποσότητα βυθίζει σε ληθαργικό ύπνο και είναι θανατηφόρο». Σημειώνουμε ότι η μήκων η υπνοφόρος είναι ο λογότυπος της Ελληνικής Αιαισθησιολογικής Εταιρείας.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΑΣΤΗΝΑΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ



Ένα άλλο βότανο για το βήχα θεωρείται το «Πράσιον», εικόνα επίσης από χειρόγραφο, του οποίου τα φύλλα μαζί με τα σπέρματα βράζονται με μέλι και χορηγούνται στους φθισικούς, ασθματικούς και σε εκείνους που βήχουν.

Ακόμη για το αναπνευστικό σύστημα για βήχα και δύσπνοια έδιναν και το βότανο «Ιππουρίς, ή έφεδρον», που το αλκαλοειδές εφεδρίνη, που απομονώθηκε το 1887, έδινε τα θεραπευτικά αποτελέσματα, ουσία που και σήμερα περιέχεται σε σκευάσματα για τον βήχα.



Στους κωλικούς των νεφρών από τον Γαληνό (ΧΙΙΙ, σελ. 89) συνιστάται «σπέρμα υοσκυάμου», «κώνειον», «οπό της μήκωνος», και «φλοιό της ρίζης του μανδαγόρα». Στη «δυσουρία» χορηγούνταν επίσης το κοινό φυτό «καυκαλίδα ή μοσχολάχανο» το αναφερόμενο από τον Διοσκουρίδη (Γ 54) ως «Τόρδιλον» ή «Σέσελι Κρητικών» του οποίου ο «χυμός του βλαστού και του σπόρου, όταν είναι ακόμη χλωρός, αν πίνεται μαζί με γλυκό κρασί για δέκα ημέρες, θεραπεύει όσους έχουν νεφρίτιδα». Τα φύλλα καθώς και η ρίζα του Παλιούρου, κοινώς παλιούρι, στο «Περί της των απλών φαρμάκων κράσεως και δυνάμεως Βιβλίον Θ», (τόμ. ΧΙΙ, σελ. 93-94) ο Γαληνός τα χρησιμοποιεί για να θεραπεύει τα φύματα, ενώ τον καρπό για να διαλύει του λίθους της ουροδόχου κύστεως,



αντίληψη που διατηρείται μέχρι σήμερα.



Ένα άλλο βότανο (Γ 141) ήταν το «λιθόσπερμον» ή



Για τον καρκίνο οι αρχαίοι ιατροί χρησιμοποιούσαν διάφορα βότανα όπως το αποκαλούμενο «Ασκληπιάς», που «αρμόζει και προς εν μαστοίς και μήτρα κακοήθη», την «ακαλύφη» ή «κνίδη» κοινώς τσουκνίδα, που χορηγούνταν από τον Διοσκουρίδη (Δ 93) και «προς καρκινώδη», όπως και από τον Γαληνό (ΧΙ σελ. 818) ο οποίος επαναλαμβάνει ότι θεραπεύει «τα γαγγραινώδη και τα καρκινώδη».



Το Δρακόντιον το κοινώς λεγόμενο φιδόχορτο (B 166) καταστρέφει τους πολύποδες της ρινός, όταν εισαχθεί το εκχύλισμα του καρπού και κατά την επάλειψη αναστέλλει τα καρκινώματά της. Ἄποψη που επαναλαμβάνεται (ΧΙ σελ. 865), από τον Γαληνό «και καρκίνους και πολύποδας εκτήκειν», καταστρέφει.

Το βότανο «Ερύσιμον» το κοινώς λεγόμενο «σκυλλόβρουβα», (B 158) ωφελεί και στα « κρυπτά καρκινώματα » ενώ σχετική συνταγή «Περί καρκινωδών και κακοήθων ελκών» (ΧΙΙΙ, σελ. 733), αναγράφει ο Γαληνός. Ο «ελλέβορος» χρησιμοποιείται από τους παλιούς ιατρούς εσωτερικά σε κρυφούς καρκίνους σύμφωνα με τον Ρούφο τον Εφέσιο (εκδ. Ματθει, σελ. 290), τον Ορειβάσιο, τόμ. 2, σελ. 138, τον Παύλο Αιγινήτη, (βιβλίου 4, κεφ. 26), ενώ ο Ιπποκράτης τον χρησιμοποιεί για εξωτερική χρήση.



Ο ιατρός Αέτιος (έκδ. Αλδου, σελ. 163) στα καρκινώματα του στόματος συνιστά τη χρήση καρπού ερίκης σε χυλό υοσκυάμου με μέλι.. Το «Ελατήριον ή σίκυς άγριος», η κοινώς πικραγγουριά συνιστάται από τον Ιπποκράτη (Επιδημιών Δεύτερον, Τμήμα έκτον) σε περίπτωση καρκίνου, «καρκίνου γενομένου ..διδόται πίνειν ελατήριον ».



Ο ιξός (Διοσκ. Γ 89) που φυτρώνει στην κυδωνιά, αχλαδιά και σε άλλα δένδρα και στη ρίζα κάποιων θάμνων, έχει τη δυνατότητα να διαλύει, να μαλακώνει και να χωνεύει τις νεοπλασίες... με ίση ποσότητα ρετινού και κεριού.



Για το βότανο Απαρίνη και τις θεραπευτικές του ιδιότητες έχουν γράψει οι αρχαίοι ιατροί, ενώ μεταγενέστερα θεωρήθηκε φάρμακο για τον καρκίνο. Συγκεκριμένα κατά το 1814 στον Ερμή το Λόγιο αναδημοσιεύεται η είδηση από τον αγγλικό τύπο ότι για το «φθοροποιόν πάθος καρκίνου λεγόμενον» έχει εφευρεθεί ένα νέο φάρμακο από το χόρτο το κατά τον Λινναίον ονομαζόμενο «Galienon Aparine».



Και στις μέρες μας καταβάλλεται προσπάθεια από τους ερευνητές να εντοπίσουν βότανα με αντικαρκινικές ιδιότητες. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι τα αντινεοπλασματικά φάρμακα Βινκριστίνη, και βιμπλαστίνη πηγή έχουν το φυτό Vinca Rosea .



Τα αντίδοτα στα δηλητήρια είχαν ξεχωριστή θέση στα έργα των αρχαίων ιατρών. Ο ιατρός Νικάνδρος (2ος αι. π. Χ.) έχει γράψει τα «Θηριακά» και «Αλεξιφάρμακα», από όπου βλέπουμε τη σχετική εικόνα. Ένα από τα βότανα που χρησιμοποιούνταν ως αντίδοτο στα δηλητήρια από τα ερπετά ήταν ο Απήγανος, (Διοσκ Γ 45 φωτογρ 216). Ο Αθήναιος στο έργο του Δειπνοσοφιστές δίνει την πληροφορία ότι οι καλεσμένοι του τυράννου Κλέαρχου στην Ηράκλεια Θράκης έτρωγαν προληπτικά απήγανο γιατί φοβούνταν μην τους δηλητηριάσει με ακόνιτο.



Ένα άλλο δηλητηριώδες και θανατηφόρο φυτό είναι το κώνειο, για το οποίο σημειώνεται ότι θανατώνει παγώνοντας το σώμα του ανθρώπου, ενέργεια που μας θυμίζει τις περιγραφές του Σωκράτη κατά τη λήψη του κωνείου, όταν είχε καταδικασθεί σε θάνατο. Ο χυμός του κωνείου όταν ξεραθεί είναι χρήσιμος σε παυσίπονα παρασκευάσματα και ως κατάπλασμα σβύνει τον έρπητα και το ερυσίπελας. Ακόμη το κώνειο αν τεθεί ως κατάπλασμα στους όρχεις βοηθούν εκείνους, οι οποίοι έχουν ονειρώξεις, στερεούουν το γάλα στις γυναίκες, ενώ στην εφηβική ηλικία στα μεν κορίτσια εμποδίζει την αύξηση των μαστών, στα δε αγόρια προκαλεί ατροφία των όρχεων.



Η βαλεριάνα ή νάρδος σύμφωνα με τον Διοσκορίδη, (Α 7), και Γαληνό βοηθά στις ναυτίες, στις καρδιαλγίες, στις παθήσεις ηπατος, νεφρών, ουροδόχου κύστεως, στον ίκτερο, προστίθεται στα μαλακτικά καταπλάσματα, στα ροφήματα και στις θερμαντικές αλοιφές. Στα Ιπποκρατικά έργα (Δ 422) η βαλεριάνα χρησιμοποιήθηκε σε γυναικολογικές παθήσεις και προσφέρονταν στη λεχώνα ως κατευναστικό.

Στη βαλεριάνα περιέχεται το βαλεριανικό οξύ, το οποίο μνημονεύεται στις Φαρμακολογίες Κωστή (Νικ. Κωστής, Εγχειρίδιον φαρμακολογίας, Εν Αθήναις 1855, σελ. 634-635) και Ιωακείμογλου, (Γεώργιος Ιωακείμογλου, Φαρμακολογία και Συνταγολογία, έκδοσις πέμπτη, Εν Αθήναις 1953, σελ. 215), δρᾶ στον εγκέφαλο, γι' αυτό και δίδονταν ως καταπραυντικό, ενώ σχετικά σκευάσματα κυκλοφορούν μέχρι και σήμερα.



Σε περίπτωση ρινορραγίας μεταξύ των άλλων ο Γαληνός (Περί συνθέσεως φαρμάκων των κατά τόπους, τόμ. XII, σελ. 692) συνιστά την πίεση εξωτερικά των μυκτήρων, αφού έχει τοποθετηθεί σπληνίο υφάσματος εμποτισμένο σε λύκιο (φωτογρ. 199), το οποίο καλείται και πυξάκανθα (XII, σελ. 63) και χρησιμοποιείται στις φλεγμονές και ελκώσεις του στόματος, της έδρας, σε έρπητες, στα μολυσμένα και κακοήθη έλκη, πυορροούντα ώτα, παρατρίμματα και παρωνυχίες. Παρόμοια έχει γράψει και ο Διοσκορίδης (Α 100).



Συνταγές με βότανα για τις παιδικές ασθένειες, όπως άφθες του στόματος, φλεγμονές των αμυγδαλών, των ώτων κλπ.. αναγράφει ο Γαληνός στο «Περί συνθέσεως φαρμάκων των κατά τόπους», ενώ για την επιληψία στο έργο του «Τω επιληπτικώ παιδί υποθήκη» συνιστά εκτός από τις διαιτητικές οδηγίες και τον τρόπο ζωής, τη χρήση του χυμού της σκίλλης, δίδοντας οδηγίες παρασκευής του. Ωστόσο ο Γαληνός σε ένα άλλο έργο του «Περί κράσεως και δυνάμεως των απλών φαρμάκων», (XI, σελ. 859), αναγράφει μία εμπειρία του με επιληπτικό παιδί οκτώ μηνών, στο οποίο είχε δοθεί να φορά στο λαιμό του ρίζα «παιωνίας», με αποτέλεσμα την παύση των σπασμών, ενώ δύο φορές που δοκίμασε να απομακρύνει από το λαιμό του παιδιού την ρίζα της «παιωνίας», επαναλαμβάνονταν οι επιληπτικοί σπασμοί, που έκανε τον Γαληνός να διερωτηθεί στο κείμενό του μήπως τα απορρέοντα μόρια από την ρίζα δια της εισπνοής εισέρχονταν στον οργανισμό του παιδιού και έφερναν το θεραπευτικό αποτέλεσμα. Πάντως τη ρίζα παιωνίας συναντήσαμε σε συνταγή για την επιληψία σε φαρμακολογία του 19ου αιώνας.



Ο Γαληνός χρησιμοποίησε και σύνθετα ή πολύχρηστα φάρμακα, διότι με τα απλά βότανα, 304 καταγράφει, πολλές φορές δεν θεραπεύονται «αι παρά φύσιν διαθέσεις». Χαρακτηριστικό παράδειγμα συνθέτου φαρμάκου αποτελεί η «πανα΄ κεια.. με 16 βότανα και περίφημη «Θηριακή» του ιατρού Ανδρόμαχου, την οποία αναγράφει ο Γαληνός και η οποία αποτελούνταν από 55 βότανα και χρησιμοποιούνταν μέχρι τον 19ο αιώνα, όπως διαπιστώνεται η αναγραφή της στην Ελληνική Φαρμακοποιία του Γ. Φωτεινού κατά το 1835. Πάντως τα σύνθετα φάρμακα του Γαληνού ήταν η βάση για τα σύγχρονα ιδιοσκευάσματα



Ο ιστορικός Πausanias στο έργο του Ελλάδος περιήγησις, Βοιωτικά (41,7), στην περιγραφή για την Χαιρώνεια, μας δίνει την πληροφορία ότι εκεί υπήρχε ένα είδος φαρμακοβιομηχανίας της εποχής, όπου από άνθη κρίνου, τριαντάφυλλου, ναρκίσσου και ίριδος, έφτιαχναν παυσίπονες αλοιφές, οι οποίες «αλγηδόνων ιάματα ανθρώποις γίνεται».

Στις θεραπευτικές της ιδιότητες της «Ίριδος» (Α 1), περιλαμβάνεται η ισχιαλγία, οι πονοκέφαλοι και οι κωλικοί. Σημειώνουμε (Ν. Κωστή, σελ 388, Π. Γ. Γεννάδιος, Λεξικόν φυτολογικόν, Αθήνα 1914, Επανατύπωση, Τροχαλία, Αθήνα, 1997, σελ. 440) ότι μέχρι και τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνας κρεμούσαν στο λαιμό των βρεφών τεμάχια ρίζας ίριδος, τα ονομαζόμενα «δάκτυλοι ίριδος», «iris root fingers», για να την μασούν προς ανακούφιση και επιβόηση της πρώτης οδοντοφυΐας.



Στη συνοπτική αυτή περιήγηση στα θεραπευτικά φυτά των αρχαίων ιατρών ας σταθούμε και σε μια θεραπεία του Γαληνού, (τόμ. XII, σελ. 904-907) ο οποίος όταν επέστρεψε για πρώτη φορά από την Αλεξάνδρεια στην πατρίδα του, τη Πέργαμο, συνάντησε έναν κηπουρό «υπό τε σταφυλής και παρισθίων και αντιάδων πνιγόμενον».

Ο Γαληνός τότε σκέφθηκε να χρησιμοποιήσει για την φλεγμονή αυτή το χυμό από τον φλοιό χλωρών καρυδιών, με το σκεπτικό, όπως γράφει, αφού οι ουσίες διαπερνούν το δέρμα και εισέρχονται βαθιά και το βάψιμο τους δεν εξαλείφεται εύκολα, όπως παρατηρείται στους βαφείς, τότε η λεπτόρρευση αυτή ουσία θα εισχωρήσει στη φλεγμονή των αμυγδαλών και θα θεραπεύσει τον ασθενή. Έδωσε αυτόν τον χυμό στον ασθενή να κάνει γαργαρισμούς, με αποτέλεσμα σύντομα να θεραπευθεί. Την αγωγή αυτή ο Γαληνός την δοκίμασε, αφού πρόσθεσε λίγο μέλι, σε πολλούς ασθενείς, ακόμη και σε παιδιά.

Διαβάζοντας αυτό το κεφάλαιο των Απάντων του Γαληνού, και την όλη του πρακτική, σκεφθήκαμε να δοκιμάσουμε τον χυμό των φλοιών των καρυδιών σε τρυβλία με αποικίες μικροβίων, για να διαπιστώσουμε τυχόν επίδρασή του στις αποικίες. Σε συνεργασία με τον ιατρό μικροβιολόγο κ. Βασίλη Παπανδρέου σε τρυβλίο, όπου είχαν αναπτυχθεί αποικίες κολοβακτηριδίου, και σε ένα άλλο αποικίες χρυσίζοντος σταφυλοκοκκόκκου, ενσταλάχθηκε σταγόνα από τον χυμό φλοιών καρυδιών, ενώ σε άλλη θέση τέθηκε για σύγκριση σταγόνα φυσιολογικού ορού και σε άλλη δίσκος του Augmentin. Παρατηρήθηκε καταστροφή των μικροβίων τόσο στο θέση του Augmentin, όσο και στη θέση του εξεταζόμενου υγρού, όπως φαίνεται στη διαφάνεια, ενώ στη θέση του φυσιολογικού ορού ουδεμία υπήρξε μεταβολή. Ίσως κατ' αυτόν τον τρόπο μπορέσουμε να ερμηνεύσουμε τη θεραπευτική τακτική του Γαληνού, την οποία χρησιμοποίησε με καλά αποτελέσματα, τον δεύτερο μ. Χ. αιώνα.



Κύριε πρόεδρε, κυρίες και κύριοι, σταθήκαμε στα κείμενα των σημαντικών αρχαίων ιατρών, διότι στους μετέπειτα ιατρούς της βυζαντινής περιόδου επαναλαμβάνονται σχεδόν τα ίδια με λίγες προσθήκες και στη συνέχεια οι γνώσεις για τα θεραπευτικά βότανα με τη μετάφραση των κειμένων των αρχαίων Ελλήνων ιατρών στα λατινικά μεταφέρθηκαν στους ιατρούς της Ευρώπης και εφαρμόστηκαν στην ευρωπαϊκή ιατρική, που διατηρήθηκαν μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα.

Αργότερα με την ανάπτυξη της φαρμακευτικής χημείας άρχισε η τιτλοποίηση και τυποποίηση τους και η προσπάθεια ανεύρεσης της δραστηρής χημικής ουσίας τους, και αρκετά βότανα έχουν παραμείνει εν χρήση. Ωστόσο κατά τα τελευταία χρόνια τα βότανα δοκιμάζονται και δημοσιεύονται εργασίες, όπως για παράδειγμα εκείνης που δημοσιεύθηκε στο Lancet το 1998, για τις αντιοξειδωτικές επιδράσεις των βοτάνων της Κρήτης θυμαριού και φασκόμηλου, καθώς και προσπάθειες διεθνώς για την ανεύρεση από τα βότανα νέων φαρμάκων για τον καρκίνο.